

KARL MARX'IN SINIF MÜCADELESİ VE POLİTİK EKONOMİ ANLAYIŞININ ARİSTOTELESÇİ TEMELLERİ*

Özgün BULUT**

ÖZ

Bu çalışma, Karl Marx'ın sınıf mücadelesi kavramlaştırmasında ve politik ekonomi çözümlemesinde, belli Aristotelesçi temellere sahip olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Aristoteles'in ve Marx'ın sınıf mücadelesine ilişkin sosyolojik çözümlemelerinde, üretim ilişkilerinin belirlediği iktisadi bir kavrayışa dayanan, ihtiyaç ve meta kavramlarının bulunduğu ve bu çözümlemenin "sınıfsal" bir perspektifte yürütüldüğü iddia edilmektedir. Ayrıca, Marx'ın ve Aristoteles'in, sınıf mücadelesinin varlığını tespit edişlerindeki ve mücadeleyi sonlandırmaya dönük yaklaşımlarındaki ortaklıklar da ele alınmaktadır. Politik ekonomi çözümlemesine ilişkin olarak ise Marx'ın; ekonomi anlayışı, kullanım değeri-mübadele değeri ayrımı, mübadele süreçlerini ele alışı bakımından Aristotelesçi temellere sahip olduğu temellendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sınıf Mücadelesi, Politik Ekonomi, İhtiyaç, Meta, Mübadele, Kullanım Değeri, Mübadele Değeri.

ARISTOTELIAN GROUNDS OF MARX'S CLASS STRUGGLE AND POLITICAL ECONOMY UNDERSTANDING

ABSTRACT

This study aims to show that Karl Marx's thought has certain Aristotelian grounds in its conceptualization of class struggle and analysis of political economy.

In this context, in the sociological analyzes of Aristotle and Marx regarding the class struggle, it is claimed that there are concepts of need and commodity based on an economic conception determined by the relations of production, and this analysis is carried out in a "class" perspective. Besides, the commonalities in Marx and Aristotle in the determination of the existence of the class struggle and the approaches to end the struggle are also discussed. Regarding the analysis of the political economy, it has been tried to be grounded that Marx has Aristotelian grounds in terms of the economic understanding, the use value-exchange value distinction, the treating of exchange processes.

Keywords: Class Struggle, Political Economy, Need, Commodity, Exchange, Use Value, Exchange Value.

* Bu makale, sürdürülmekte olan "Marksist Düşüncenin Aristotelesçi Temelleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2020 Güz, sayı: 30, ss. 157-176

Makalenin geliş tarihi: 24.09.2020

Makalenin kabul tarihi: 28.10.2020

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Autumn 2020, issue: 30, pp.: 157-176

Submission Date: 24 September 2020

Approval Date: 28 October 2020

ISSN 2618-5784

Giriş

Marx, yaşamı boyunca, tarih, etnoloji, matematik, ekonomi gibi birçok farklı disiplinde, son derece kapsamlı araştırmalar yapmış, defterler dolusu notlar almıştır. Antik Yunan felsefesi de Marx'ın ilgisini hiç yitirmediği alanların başında gelmiş, Demokritos ile Epikouros'un doğa felsefelerini karşılaştırdığı doktora tezinden itibaren, entelektüel faaliyetlerini şekillendiren bir alan olmayı sürdürmüştür. Antik Yunan filozofları içerisinde ise Aristoteles'i, "Yunan felsefesinin en yüksek noktası"¹ olarak görmüş, onun eserlerinden doğrudan alıntılar yaparak kendi görüşlerini desteklemiştir. Marx'ın, doğa, insan, özgürlük, emek, çalışma, boş zaman, diyalektik, materyalizm gibi, ontolojiden, etik ve politikaya kadar pek çok alandaki kavramları ele alışı, Aristoteles felsefesinin izlerini bulmak mümkündür. Bu çalışmanın kapsamı ise Marx'ın sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlaştırmasındaki ve politik ekonomi çözümlemesindeki Aristotelesçi temellerin gösterilmesiyle sınırlı olacaktır.

Diğer alanlara kıyasla, sınıf mücadelesi ve politik ekonomi alanında Marx'ın düşüncedeki Aristotelesçi etkiler, çok daha belirgin bir şekilde gözüktür. Özellikle sınıf kavramlaştırmasının ele alınış biçiminde ve sınıf mücadelelerinin politik etkilerinin tespitinde, Aristoteles'in *Politika*'sının etkileri dikkat çekici boyuttadır. G.E.M. de Ste. Croix, *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi* isimli kitabında, Marx'ın Aristoteles'in *Politika* kitabını okumuş olmasının, "Marx'ın bir sınıf mücadelesi kuramı geliştirmesi üzerinde belirleyici bir etkide bulunduğu ikna olmuş durumdayım" diye yazar². *Kapital*'de ise bu etki çok daha açık olarak kendini gösterir. Marx, politik ekonomi çözümlemesinde, Aristoteles'i "dev bir düşünür"³, "deha"⁴, "büyük araştırmacı"⁵, "eski çağların en büyük düşünürü"⁶ gibi övgü dolu sözlerle anar ve Aristoteles'ten pek çok pasajı alıntılararak yorumlar.

Bu kapsam içerisinde Marx'ın düşüncesine etki eden Aristotelesçi temellerinin gösterilebilmesi, öncelikle ihtiyaç ve meta kavramlaştırmalarının ele alınış biçimini ve sınıf mücadelesi anlayışının incelenmesini gerektirecektir.

¹ Karl Marx, *Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım* (çev. Saffet Babür), Ayraç Yayınları, Ankara, 2001, s. 16.

² Geoffrey Ernest Maurice de Ste. Croix, *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi* (çev. Çağdaş Sümer), Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 82.

³ Karl Marx, *Kapital I.* (çev. M. Selik & N. Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 90.

⁴ Marx, 2015, s. 71.

⁵ A.g.e., s. 70.

⁶ A.g.e., s. 391.

Mübadele ilişkilerinin araştırılması ve ortak ekonomi anlayışı ise politik ekonomi alanındaki ortak zeminin açığa çıkarılacağı alanları oluşturmaktadır.

İktisadi Temelli Toplumsal Çözümleme: Meta ve İhtiyaç

Sınıf mücadelesi kavramlaştırması, belli üretim ilişkileri içerisindeki, ortak menfaatlere sahip olmayan farklı toplumsal unsurların politik bir çatışma içerisinde yer aldıklarını varsayar. Bu anlamda belli bir sınıfa mensup olmak, toplumdaki belli bir iktisadi konumda bulunmak anlamına gelir ve bu iktisadi konumlar, toplumun politik örgütlenmesindeki farklı talepler arasındaki çatışmanın kaynağını oluşturur.

Sınıf mücadelesinin izlendiği tüm tarihsel uğraklarda, aynı zamanda belli sömürü biçimleriyle de karşılaşılır. Üretim, tüm biçimlerinde belli bir artık ürünün elde edilmesini de içerdiğinden, sömürü, tüm üretim biçimlerinde aynı olguya; artık ürünün üreticiler dışındaki birilerince temellük edilmesine ve yeniden üretim süreçlerinin oluşturulmasına dayanır. Sömürünün var olduğu yerde sınıf mücadelesi de varolmuştur ve *Komünist Manifesto*'da ifade edildiği gibi, tarih, esas itibarıyla bu mücadelenin tarihidir.⁷

Antik Yunan dünyasındaki sınıf mücadelesini belirleyen koşullar elbette modern kapitalizminkinden oldukça farklıdır. Öncelikle, Antik Yunan dünyasındaki asli üretim aracının toprak olduğu ve bir "sınıf mücadelesi" tabirini kullanmaya imkân veren "sömürü" biçiminin, esas olarak özgür olmayan emeğe, yani köleliğe dayanıyor olduğunun belirtilmesi gerekir. Bu anlamda modern kapitalizm ile Antik Yunan'daki sınıf mücadelesi arasındaki fark, aslında Marx'ın "üretim güçleri" ve "üretim ilişkileri" dediği iki kategorideki tarihsel farklılığa dayanmaktadır. Üretim güçleri bağlamında, üretim biçimini belirleyen teknoloji açısından da oldukça büyük bir farklılık söz konusudur. Su değirmeninin dahi milattan önceki son yüzyılda icat edildiği düşünüldüğünde bu farkın boyutları daha iyi anlaşılabilir.⁸ Teknolojik farklılık, aynı zamanda "artık ürün" üretimleri arasındaki niceliksel farklılığı da ortaya koyar ki bu fark, sömürü biçimleri arasındaki farkı da belirler. Üretim ilişkileri açısından bakıldığında ise Antik Yunan'da, kapitalizmin ücretli emek sömürsünden farklı olarak, alınıp satılabilen köleliğe ve borç esaretinden kaynaklı köleliğe bağlı bir sömürünün olduğu görülmektedir. Mülk sahibi

⁷ Karl Marx & Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri* (çev. Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 1998, s. 116.

⁸ Croix, 2016, s. 60.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*

Özgün BULUT

sınıflar, kendilerini üretim süreci içerisinde yer almaktan kurtaran artık ürünü ya da artık emeği, özgür olmayan emeği sömürerek elde etmektedirler.

Marx'a göre, ekonomik toplum biçimlerini birbirinden, "örneğin, köleliğe dayanan toplumu ücretli emeğe dayanan toplumdaki ayırt eden şey, sadece, bu artık emeğin, dolaysız üreticisinden koparılma biçimidir".⁹ Bu biçimsel fark, üretim ilişkilerinin tarihsel değişimiyle ortaya çıkmaktadır. Değişmeden kalan ise, tarih boyunca ekonomik ilişkilerce belirlenmiş iki farkı toplumsal unsurun varlığıdır. Aristoteles *Politika*'da, bu unsurların temel özelliklerini de açığa çıkaracak, en genel amacı *polis* için en iyi yönetim biçiminin ne olduğunun araştırılması olan, sosyolojik bir çözümleme ortaya koyar. Bu çözümleme, en küçük toplumsal birim olan "hane"den (*oikos*) başlayarak diğer ortaklıkları da kapsayan *polis*'e kadar tüm toplumsal yapıyı inceler. Aristoteles'e göre, toplumu oluşturan bu birarada bulunuş, doğal bir süreçtir ve insanları bu ortaklığı oluşturmaya götüren şey "ihtiyaç"tır (*anagkaion*) (1252b9)¹⁰. Hane, gündelik ihtiyaçların karşılandığı ilk ve en küçük ortaklıktır. Birçok hanenin bir araya gelmesiyle ve gündelik ihtiyaçların dışındaki ihtiyaçlar için kurulan ortaklık "köy", birçok köyün bir araya gelerek oluşturdukları ortaklık ise kendine yeterli eşliğine ulaşmış, "iyi yaşam" için varolan *polis*'tir (1252b27). *Polis*, insanın "politik bir hayvan" olmasından dolayı doğal olarak varolur. İnsan, doğal olarak *polis*'e ihtiyaç duyar ya da ihtiyaçların varlığı, onu doğal olarak *polis* tarzında bir toplumsal ortaklığa götürür.

Aristoteles, *polis*'in yapısını oluşturan toplumsal ortaklıkları ortaya koyduktan sonra, bu ortaklıklarda süregelen yönetim ilişkilerini ele almaya başlar. Dikkat çekici olan ise haneden başlayarak *polis*'e doğru genişleteceği çözümlemesinin iktisadi bir kavrayışa sahip oluşudur. Aristoteles'in sosyolojik çözümlemesinde, en küçük toplumsal ortaklıktaki yönetim ilişkilerinde dahi bir tür mülkiyet ilişkisinin belirleyici olduğu görülür. Aristoteles'e göre "mülk" (*ktēmata*), hanenin bir parçası, "mülk edinme sanatı" (*ktētikē*) da hane yönetiminin bir parçasıdır. *Polis*'in en küçük ortaklığı olan hane içindeki yönetim ilişkileri, belli ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir mülk edinme pratiğince şekillenmektedir. Çünkü "ihtiyaçlar" (*anagkaion*) olmadan "ne yaşam ne de iyi yaşam mümkündür" (1253b23) ve mal (*ktēma*) yaşam için bir araçtır (1253b31). Bu bağlamda, hanedeki yönetim ilişkileri, yaşamın gerektirdiği

⁹ Karl Marx, 2015, s. 217.

¹⁰ Farklı bir kaynak belirtilmediği sürece, Aristoteles'ten yapılan tüm alıntılarda, Bekker numaralandırması verilmiş ve şu kaynak esas alınmıştır: Aristoteles, *Complete Works of Aristotle* (Ed. J. Barnes), Princeton University Press, Princeton, 1995.

zorunlu ihtiyaçların karşılanması için gerekli araçların, yani mülkün elde edilmesinin koşullarınca belirlenmektedir. Köle de yaşam için gerekli bir “canlı mal”dır (*ktēma ti empsykhon*) (1253b32) ve hanenin yönetimsellik çözümlemesinde, bir mal olması anlamında ele alınır. Böylece Aristoteles, toplumsal/politik incelemesinin zeminine “ihtiyaç” ve “mülkiyet” kavramlarını yerleştirmiş, toplumun en küçük birimi olan hanenin dahi bu iktisadi kavramlarca ele alınacağı geniş ve ayrıntılı bir çözümlemenin asli unsurlarını göstermiş olur.

Bu noktada Marx'ın sosyolojik çözümlemesine temel teşkil eden düşüncelerine dönelim. Marx'a göre insanlar, “sürdürdükleri toplumsal üretimde zaruri ve kendi istençlerine bağlı olmayan belirli ilişkilerin içine girerler, bu üretim ilişkileri onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişim aşamasına karşılık gelir. Bu üretim ilişkilerinin toplamı toplumun ekonomik yapısını oluşturur”.¹¹ Aynı zamanda bu ekonomik yapı, hukuki ve politik üstyapının da temelini teşkil eder. Dolayısıyla Marx için her türlü politik ya da hukuki çözümleme, onları belirleyen ekonomik altyapıyı, insanların kendilerini içinde buldukları zorunlu üretim ilişkilerini dikkate almak zorundadır. Kapitalist bir toplumda süregiden politik durumun çözümlemesi de bu politik yapının ekonomik temellerinin açığa çıkarılmasını zorunlu kılar. Marx'ın *Kapital*'de yaptığı “politik ekonomi eleştirisi”nin özü de bu ekonomik altyapının açığa çıkarılmasıdır. Marx, *Kapital*'deki çözümlemesine, Aristoteles'in yaptığı gibi, “mülk”ün ya da “meta”nın çözümlemesiyle başlar. Marx'a göre meta, “her şeyden önce, taşıdığı özelliklerle şu ya da bu türden insan ihtiyaçlarını gideren dışsal bir nesne, bir şeydir”.¹² Bu tanımlama, Aristoteles'in “yaşam için gerekli ihtiyaçların aracı” tanımlamasıyla uyuşur. Marx, Aristoteles gibi, politik çözümlemesinin zeminine “meta” ve “ihtiyaç” kavramlarını ve ekonomik ilişkileri yerleştirmiş, bu kavramlardan hareket ederek, süregiden yönetim ilişkilerinin iktisadi temellerini göstermiştir.

Toplumsal Çözümlemeye Sınıfsal Bakış

Marksist düşünce, kapitalist bir ekonomik altyapının hüküm sürdüğü bir toplumda, hukuki ve politik kurumların burjuvazinin talep ve çıkarlarına göre düzenlendiğini tespit eder. Aristoteles de insanın iktisadi konumunu, “diğer alanlarda olduğu gibi siyasetteki davranışını da etkileyen, belirleyici etmen”

¹¹ Karl Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy* (çev. N. I. Stone), Charles H. Kerr & Company, Chicago, 1904, s. 11.

¹² Marx, 2015, s. 49.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*

Özgün BULUT

olarak görür.¹³ Aristoteles, toplumsal çözümlemesini haneden *polis* düzeyine yükselttiğinde, yine ekonomik konumun belirleyici olduğu bir yönetim çatışmasını açığa çıkarır. Aristoteles'e göre, "muhtelif şeylerden oluşan ortak her şeyde her zaman yöneten ve yönetilen unsurların olduğu" görüldüğünden¹⁴, *polis*'te de yönetenlerin ve yönetilenlerin olması doğaldır. Fakat yöneticilerin kimler olduğu, aynı zamanda *polis*'in yönetim şeklini de belirleyecektir. Çünkü bir *polis*'te geçerli olan rejim, "bir kentin makamlarının, ama özellikle her şey üzerinde yetki sahibi olan makamın düzenlenmesidir". Her *polis*'te yetki sahibi olan yöneticiler bulunur ve esas itibariyle bu "yönetici sınıf rejimin kendisidir".¹⁵ Dolayısıyla bir *polis*'in rejimini belirleyecek olası biçimler, toplumu oluşturan unsurlardan hangisinin yönetici olduğuna bağlıdır. Aristoteles için bu unsurların temel karakteristiğini belirleyen şey, onların toplumdaki ekonomik durumları, üretim ilişkilerindeki pozisyonlarıdır. Birçok farklı rejimin olması, her *polis*'in "çok sayıda parçaya sahip olmasından" ve "toplum içinde bazılarının varlıklı, bazılarının yoksul ve bazılarının orta halli olmasından" kaynaklanır.¹⁶ Bu iktisadi sınıflardan hangisinin yönetici olduğu, yani yönetim gücüne sahip olan toplumsal unsurun ekonomik durumu (varlıklı, yoksul ya da orta halli oluşu), rejimin ne tür bir rejim olduğunu belirler.

İktisadi unsurların niteliğinin yanı sıra niceliksel olarak toplumdaki konumları da rejimi belirleyen önemli bir etmendir. Herhangi bir *polis*'teki yetki sahibi unsurun, "ya tek kişi ya da birkaç ya da çok sayıda" olması gerektiğinden, yönetici gücün tek bir kişi oluşu ya da toplumdaki niceliksel konumu itibariyle azınlık ya da çoğunluk olması da rejimin karakterini belirleyecektir.

Aristoteles'e göre, bir rejimi tanımlayan toplumsal unsurun niteliksel ve niceliksel karakteristiğinin yanı sıra, yönetimde "ortak fayda"yı (*koinon sympheron*) gözetiyor olup olmaması da rejimin "doğruluğu" (*orthas*) açısından belirleyicidir. Bu rejimler, ortak fayda için yönetildiklerinde doğru, yöneticilerin çıkarına göre yönetildiklerinde ise bir "sapma"dırlar (*parekbasis*) (1279a25).

Böylece Aristoteles, olası bir rejimi belirleyen yönetici ya da yöneticilerin üç temel kriterini tespit etmiş olur: (1) toplumdaki iktisadi konumlarının niteliği, (2) toplam nüfus içerisindeki niceliksel konumları, (3) yönetirken "ortak fayda"yı gözetip gözetmedikleri. Böylece bu kriterler bağlamında üç

¹³ Croix, 2016, s. 101.

¹⁴ Aristoteles, *Politika* (çev. Özgüç Orhan), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018, 1254a28.

¹⁵ Aristoteles, 2018, 1278b8.

¹⁶ A.g.e., 1289b27.

“doğru” rejim ve üç “sapma” tespit edilmiş olur: Doğru rejimler; krallık, aristokrasi ve *politeia*¹⁷, sapma rejimler; tiranlık, oligarşi ve demokrasidir¹⁸.

Aristoteles bu rejimler arasındaki farkı açıklamak için sadece niteliksel özelliklerine başvurduğunda; “hürler egemense demokrasi, zenginler egemense oligarşi” (1290b1) şeklinde bir formülasyona ulaşır. Fakat bu ayrıma niceliksel boyut da dâhil edildiğinde asıl doğru ayrıma ulaşılmış olur:

Çoğunluk olan hür ve yoksulların yönetim yetkisine sahip olması durumunda bir demokrasi, zengin ve soyluların egemen ve az sayıda olması durumunda bir oligarşi mevcut olur.¹⁹

Aristoteles'e göre, “demokrasi ile oligarşiyi birbirinden asıl ayıran şey, yoksulluk (*penia*) ve zenginlik (*ploutos*)” (1279b39). Toplumda azınlık olan zenginler yönettiğinde bir oligarşi, çoğunluk olan yoksullar yönettiğinde ise bir demokrasi ortaya çıkar. Bu ayrım, yönetim biçiminin yöneticilerin iktisadi konumlarınca belirlendiğinin ifade edildiği “sınıfsal” bir bakış açısının ifadesi olarak görülebilir. Bu sınıfsal ayrım, politik ve hukuki tüm düzenlemelerin üzerinde yükseldiği temel zemin ve “iki kesimin rejim üzerindeki çekişmesinin nedeni” (1279b34) olarak görülür.

Aristoteles, toplumsal yaşama katkı yapanları, “çiftçiler”, “zanaatkârlar”, “tüccarlar”, “işçiler”, “askerler”, “rahipler” vs. şeklinde sıraladıktan sonra, bu niteliklerin tek bir kişide de toplanabileceğini, örneğin aynı kişinin hem asker hem çiftçi olabileceğini belirtir. Toplumsal yaşama katkıları bağlamında farklı becerilere ve kimliklere sahip kişiler, birden çok özelliği bir arada bulundurabilirler, fakat iktisadi bir ölçüt devreye sokulduğunda, bu birarada olma imkânı ortadan kalkar, keskin bir ayrılık ortaya çıkar: “aynı kişilerin hem zengin hem yoksul olması imkânsızdır” (1291b7).

Bu keskin ayrımdan hareket eden Aristoteles, “özellikle varlıkların ve yoksulların kentin parçası olduğu düşünülür” diye yazarak, toplumdaki politik ayrımın esas itibarıyla ekonomik temelli olduğunu, bu iki toplumsal grubun “birbirine zıt” ve aralarındaki üstünlük kurma mücadelesinin rejimlerin kuruluşlarındaki temel etken olduğunu tespit eder (1291b2-14).

Zenginlik ve yoksulluk, iki karşıt politik unsur olsa da Antik Yunan dünyasında nüfusun çoğunluğunu, “kendilerinin ve ailelerinin emeğinden

¹⁷ A.g.e., 1279a32.

¹⁸ A.g.e., 1279b4.

¹⁹ A.g.e., 1290b17.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*
Özgün BULUT

fazlasını kullanmayan ve bu nedenle geçimlik düzeyin pek de üzerinde yaşamayan köylüler” oluşturunuyordu. Sadece özgür nüfus içerisinde ancak belli bir azınlık oluşturan “mülk sahibi sınıf”, bir üretim aracı olan köleye de sahip olma ayrıcalığını haizdi. Aristoteles’in tespit ettiği gibi, mülksüz (*aporoı*) köylüler ise köleye sahip olmadıklarından, “karılarını ve çocuklarını yardımcı olarak kullanmak” zorundaydılar (1323a5). Aristoteles’in “fakirler (*penētes*) için öküz kölenin yerine hizmet eder” tespitinde, “dile getirilmeyen varsayım, sadece mülk sahibi kişilerin köle sahibi olacakları ve köle emeği kullanacaklarıdır”.²⁰ Dolayısıyla Aristoteles’in tespit ettiği politik mücadelenin bir tarafında özgür olmayan emeği sömüren mülk sahibi sınıf ya da “zenginler” bulunurken, diğer tarafta kendilerinin ve ailelerinin emeğiyle geçinen “yoksullar” bulunmaktadır. Böylece Aristoteles, Marksist düşüncenin toplumsal çözümlemesinin temelinde yer alan “sınıfsal” perspektifle uyuşan asli bir dikotomiyi, “zenginlik” ve “yoksulluk” kategorileri üzerine inşa etmiş, insanın toplum içindeki iktisadi konumunu, siyasi davranışının esas belirleyicisi olarak görmüş ve tarih boyunca devam etmiş olan sınıf mücadelesinin temel saiklerini *polis* çerçevesinde tespit etmiş olur.

Sınıf Çatışmasının Sonlandırılması

Marx’ın sosyolojik çözümlemesinin Aristotelesçi temelleri, ihtiyaç ve mülkiyet kavramlarının temelinde yer aldığı iktisadi bir perspektifin açığa çıkardığı bir sınıf çatışmasını tespit etmekle sınırlı değildir. Marx, sınıf çatışmasının olumsuz sonuçlarını giderme amacı ve çabası bağlamında da Aristotelesçi bir temele sahiptir ve bu bağlamda sınıf çatışmasını sonlandırmaya dönük çözümler üretir. Şu temel farkın korunduğunu ise hemen eklemek gerekir: Aristoteles sınıflar arasındaki çatışmanın bir uzlaşıyla aşılmasını amaçlarken, Marx için sınıf çatışmasının sonlandırılması ancak sınıfsız bir toplumun yaratılmasıyla mümkündür. Marx, 5 Mart 1852 tarihli Joseph Weydemeyer’e mektubunda, “modern toplumda ne sınıfların ne onlar arasındaki savaşımın varlığını bulmuş olmanın onuru bana aittir” diye yazar: “Benim yeni olarak yaptığım şey: (1) Sınıfların varlığının, üretimin gelişimindeki belli tarihsel aşamalarla ilişkili olduğunu, (2) sınıf savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varacağını, (3) bu diktatörlüğün, yalnızca bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız topluma bir geçiş

²⁰ Croix, 2016, s. 78.

olduğunu göstermekten ibarettir".²¹ Dolayısıyla Aristoteles'ten farklı olarak Marx, bir uzlaşmayı değil, sonunda tüm sınıfların ortadan kalkacağı, sınıfsız bir toplumun kurulmasını amaçlamaktadır.

Aristoteles, *Atinalıların Anayasası*'nda, "zengin sınıf (*gnōrimos*) ile halk (*plēthos*) arasındaki uzun süre devam edecek olan sınıf mücadelesinin (*stasiazo*)²²", Solon'dan daha önceki bir zamanda başladığını yazar. Aristoteles'in tasvir ettiği toplumsal duruma bakıldığında, o zamanki rejim, tüm toprakların az sayıda kişinin elinde bulunduğu bir oligarşidir ve "fakirler (*penētes*), karıları ve çocuklarıyla birlikte zenginlerin kölesi durumundadırlar". "*Pelataslar*" ya da "*hektemoroslar*" (altıdabirciler) olarak anılan bu insanlar, zenginlerin sahip oldukları topraklarda ürünün altıda biri karşılığında çalışmaktadır ve kalan altıda beşlik miktarı, kira olarak ödeyemezlerse çocuklarıyla birlikte köle olarak satılabilmektedirler.²³

Aristoteles'in resmettiği bu toplumsal adaletsizliğin, "Solon'dan önceki bir zamanda" başlamış olduğunun belirtilmesi önemlidir. Çünkü Solon, toplumsal adaletsizliğin ve sınıf mücadelesinin yıkıcı etkilerini tespit etmiş olmasının yanı sıra, bir toplumsal "uzlaşımın" sağlanabilmesi için gerekli politikaları hayata geçirmeye çaba göstermiştir. Aristoteles de sınıf mücadelesinin yıkıcı etkilerinin bir uzlaşma ya da bir tür dengenin sağlanmasıyla giderilebileceğine dönük düşüncelerinde, Solon'un politik vizyonunu takip eder gözükmektedir.

Aristoteles'in Solon'un toplum çözümlemesinden devraldığı bir diğer nokta ise, zenginler ile yoksullar arasındaki adaletsiz üretim ilişkilerinin, sonunda yıkıcı sınıf mücadelelerinin yaşanmasına yol açtığına ilişkin tespittir. Şu farkla ki Solon'a göre bir sınır ihlali olarak yaşanan toplumsal ilişkilerdeki adaletsizlik, sonunda Dike'nin ölçülmesine, savaşlar ve ölümlerin ortaya çıktığı toplumsal bir cezalandırmaya varır.²⁴ Aristoteles, Solon gibi bir cezalandırma anlayışı içinde olmasa da adaletsiz bir politik düzenin yıkıcı sınıf çatışmalarının kaynağı olduğunu düşünür. Aristoteles'e göre polis, özgür insanların ortaklığıdır ve bu politik ortaklığın inşa edeceği bir rejimin "doğru" bir rejim

²¹ Karl Marx & Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar I* (çev. Y. Fincancı), Sol Yayınları, Ankara, 1995, s. 75.

²² "*stasiazo*" fiili, *polis* içerisindeki ekonomik ilişkilerce belirlenen toplumsal unsurların temsil ettiği hiziplerin/partilerin arasındaki bir çatışmaya/mücadeleye göndermede bulunduğundan, kelimeyi "sınıf mücadelesi" olarak karşılanmanın yanlış olmayacağı kanaatindeyim.

²³ Aristoteles, 1995, s. 5020.

²⁴ Aktaran, George Thomson, *İlk Filozoflar* (çev. M. H. Doğan), Payel Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 258.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*

Özgün BULUT

olabilmesi, toplumdaki belli sınıfların değil, tüm toplumun ortak faydasının gözetilmesine bağlıdır. Bu bağlamda sınıf çatışmasını sonlandıracak adil bir rejimin oluşturulması, “ortak fayda”nın gözetilmesini ya da ortak faydayı gözetecek, “zengin” ya da “yoksul” olmayan bir sınıfın yönetici olmasını gerektirir.

Aristoteles, zenginliğin kendi başına bir adaletsizlik olduğunu düşünmez. Zenginliği ve yoksulluğu olduğu gibi kabul eder, bu iki sınıfın yönetim için sürekli ve yıkıcı bir mücadelenin içinde olduklarını tespit eder, fakat öne çıkardığı ilke “ortak yarar”dır ve yöneticilerin ortak faydayı gözetebilecekleri uzlaşım sal politik bir düzenin doğru ve adil olacağı kanaatinde dir. Bu yüzden, “orta sınıfa dayanan politik ortaklığın en iyisi” olduğunu düşünür. Orta sınıfın kalabalık olduğu ya da en azından diğer sınıflardan birine kıyasla daha güçlü olduğu bir *polis*, daha iyi yönetilecek, bunun dışındaki politik yapılar hizipleşmeye ve sınıf çatışmalarına sebep olacaktır (1295b34).

Politik Ekonomi Anlayışı

Marx'ın *magnum opus*'u olan *Kapital*'in alt başlığının “Ekonomi Politiğin Eleştirisi” olmasından da anlaşılacağı üzere, Marksist düşüncenin ele aldığı en temel konulardan biri de politik ekonomi çözümlemesidir ve bu alanda da önemli Aristotelesçi temellerle karşılaşılır. Her ne kadar kimi felsefeci ve iktisatçılar Aristoteles'in ekonomik bir çözümleme yapmak gibi bir çabasının olmadığını, Aristoteles'in etik ve politik yazılarında herhangi bir politik ekonomi çözümlemesine rastlanılmadığını iddia ediyor olsalar da aksi düşüncede olan, hatta politik ekonomi çözümlemesinin tarihini Aristoteles'le başlatan önemli sayıda felsefeci ve iktisatçı da bulunmaktadır. Aristoteles'te bir politik ekonomi çözümlemesi görmeyenler, genelde bu iddialarını belli bir ekonomi anlayışı ve belli bir ekonomik çözümleme tanımına dayandırmaktadırlar. Örneğin, bu tür eleştirinin en önde gelen isimlerinden biri olan Moses I. Finley, iktisatçı Joseph A. Schumpeter'ın “ekonomik analiz” tanımından hareket ederek, Aristoteles'in ne *Etik*'inde²⁵ ne de *Politika* kitabında, “ekonomik analizin izine rastlanmadığı” iddiasındadır.²⁶ Diğer taraftan, Scott Meikle başta olmak üzere, böylesi bir eleştiriyi anakronik bulan, Aristoteles'in politik düşüncesinin, belli bir ekonomik anlayış temelinde, özellikle de Schumpeter gibi ekonomiyi “matematiks el kesin bir bilim” olarak gören bir anlayış bağlamında değerlendirmenin hatalı olduğunu düşünenler de

²⁵ Moses I. Finley, “Aristotle and Economic Analysis”, *Past & Present* No. 47, 1970, s. 15.

²⁶ Finley, 1970, s. 18.

bulunmaktadır.²⁷ Aristoteles'e yöneltilen bu bağlamdaki eleştirileri, ideolojik bir tavrın yansıması olarak görmek gerekir. Ekonomi, politik veçhelerinden bağımsız, matematiksel kesinliğe sahip mutlak bir bilim olarak ele alındığında, ortaya konan çözümlemenin sosyolojik bir alana sıkıştığı, ekonomik bir analiz için elzem olduğu öne sürülen, "ticari alışverişin kuralları ve mekanizmalarının" izine rastlanılmadığı iddiaları anlaşılır hale gelir. Fakat ekonominin temelini, insan ihtiyaçları, üretim ve mübadele ilişkileri yerleştirildiğinde, bu ilişkilerin insanın politik varlık yapısının doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve ekonominin, sözcüğün kendi anlamı içinde (*oikos+nomos*) belli bir toplumsal yönetim ilişkisini konu aldığı düşünüldüğünde, ekonomik çözümlemenin politika alanının içinde yer aldığını söylemek ve "politik ekonomi" kavramlaştırmasını kullanmak yanlış olmayacaktır.

Aristoteles'in politik ekonomi kapsamında değerlendirilebilecek yazıları, *Nikomakhos'a Etik* ve *Politika* kitaplarında yer alır. *Nikomakhos'a Etik*'te Aristoteles, meseleyi adalet kavramıyla olan bağlantısında, ekonomik ilişkilerin adalet nosyonuyla uyumu çerçevesinde ele alır. Aristoteles, düzeltici ve dağıtıcı adaleti açıkladıktan sonra, "başkasına yaptığının aynısıyla karşılığını alma" olarak tanımlanan bir adalet düşüncesine sahip olan Pythagorasçıların kısas anlayışına değinir ve bu anlayışı ne düzeltici ne de dağıtıcı adalete uygun bulur. Fakat "karşılıklılık" (*antipeponthos*) ilişkisinin adaletle bir bağı olduğunu tespit eder (1132b31). Adaletle bağlantısı kurulan bu karşılıklılıkta, eşitliğe değil oranlamaya göre alınıp verilir ve *polis*'in varoluşu, orantıya dayalı karşılıklı alıp vermeler (*metadosis*) dayandırılır. Bu karşılıklı alıp vermeler sayesinde "insanlar birarada bulunmaktadır" (1133a1).

İhtiyaçların, yeteneklerin ve üretimin farklı olması, insanların birbirleriyle mübadeleye dayalı ilişkiler geliştirmesine sebep olmuştur. Bu ilişkiler, Aristoteles için en asli birarada oluş koşullarından birini teşkil eder. İnsanları, dolayısıyla da *polis*'i ayakta tutan şeyin bu tür ilişkiler olduğunu düşünür. İnsanlar karşılıklı olarak alıp vermek zorundadır. Fakat bu mübadele ilişkisinin adil olabilmesi, orantısal bir eşitliğin sağlanmasına bağlıdır. Orantısal bir eşitleme ihtiyacı vardır, çünkü mübadelesi yapılacak olan metaller her zaman aynı ya da eşit değildir. Bu yüzden Aristoteles, "iki doktor biraraya gelmez, bir doktor ile bir çiftçi, ya da tamamen farklı ve eşit olmayanlar biraraya gelir; ama bunların eşitlenmesi gerekir" diye yazar.²⁸ Bu anlamda,

²⁷ Scott Meikle, "Aristotle and the Political Economy of the Polis", *The Journal of Hellenic Studies*, 1979, Vol. 99, s. 57.

²⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (çev. Saffet Babür), BilgeSu Yayınları, Ankara, 2007, 1133a17.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*

Özgün BULUT

sosyal ilişkilerin maddi içeriğini oluşturan meta mübadelesi, bir tür eşitlik anlayışıyla uyumlu olmak zorundadır. Politik ekonomi bağlamında Aristoteles'in teorisinin amacı, "eşit olmayan olarak görülenleri eşitlemeyi mümkün kılacak bir ilke bulmaktır".²⁹

Aristoteles'in bu çözümlemesinin, mevcut "piyasa ekonomisi"nin işleyişini açığa çıkartma niyetiyle değil, yurttaşlar arasındaki gönüllü meta mübadelesinin koşullarını göstermek amacıyla yapıldığı da iddia edilmiştir. Bu çözümleme, bir ticari alışveriş mekanizmasının gösterilmesi olarak değil, adalet temelinde, karşılıklı alıp vermenin işleyişinin açığa çıkarılması olarak değerlendirilmiştir. Bu tür bir eleştirinin temsilcisi olan Kazutara Inamura'ya göre, "Aristoteles'in aklındaki ürünlerin eşitlenmesi kriteri, üreticinin statüsü ya da emek maliyeti değil, bir alıcının faydasıdır". Bu anlamda Inamura'ya göre Aristoteles'in değer teorisi, bir "piyasa ekonomisi" çözümlemesi değil, sadece belli bir verme ve alma mekanizması yoluyla genel olarak metaların mübadelesindeki adil ücretin çözümlemesidir.³⁰

Inamura'nın Aristoteles eleştirisi de belli bir anakronik yanlışa düşmektedir. Aristoteles'in zamanındaki üretim ve mübadele ilişkilerini gözeterek ele aldığı ekonomik çözümlemenin, bir "piyasa ekonomisi" çözümlemesine uymadığı iddiası belli bir "ekonomi" ve "ekonomik çözümleme" tanımına bağlı gözükmektedir. Ayrıca Aristoteles'in çözümlemesi, etik bir çerçevede içinde ele alınan bir gönüllü mübadele çözümlemesi olarak sınırlandırılmayacak genişliktedir. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'te, mübadele ilişkilerinde oranlamaya referans olacak bir "karşılaştırılabilirlik" ölçütünün varlığını tespit etmekle kalmamış (1133a18), *Politika*'da da bu ekonomik ilişkilerin ontolojik saiklerinden hareket ederek, toplumsal/politik alandaki işleyişinin farklı türlerini ayrıntılı olarak ele almıştır.

Aristoteles'e yöneltilen eleştirilerin temelinde belli bir ekonomi anlayışının mutlak kabul edilmesi bulunmaktadır. Aristoteles, tıpkı Marx'ın da daha sonra yapacağı gibi, ekonomiyi insan ihtiyaçlarının varlığından hareketle ele alır. İhtiyaç, insanların mübadele ilişkilerine girmelerine, birarada varolmalarına ve ortak bir yaşam kurmalarına kaynaklık etmektedir. Fakat dikkat edilmesi gereken, Aristoteles'te ve Marx'ta, insan ihtiyaçlarının doğal

²⁹ Josef Soudek, "Aristotle's Theory of Exchange: An Inquiry into the Origin of Economic Analysis", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Feb. 29, 1952, Vol. 96, No. 1, s. 48.

³⁰ Kazutara Inamura, "The Role of Reciprocity in Aristotle's Theory of Political Economy", *History of Political Thought*, Winter 2011, Vol. 32, No. 4 (Winter 2011), s. 571-572.

olması, fakat sınırsız olmamasıdır. Aristoteles'te insan ihtiyaçları, insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli zaruri gereksinimlerden ibaret görülmektedir. Dolayısıyla hane içindekilerin ya da polis'in ihtiyaçlarının miktarı nesnel bir ölçüte göre belirlenebilir niceliktedir. Hanenin en küçük, polis'in ise en büyük tüketim birimi olarak ihtiyaçları, toplumsal standartlarca belirlenebilir nitelik ve niceliktedir. Bu anlayış, belli bir "istihkak" kavramlaştırmasına yaklaşırken, bugün egemen olan kapitalist ekonominin, "sınırsız insan ihtiyaçları ve isteklerine karşılık kıt kaynaklar" temel savının çok uzağındadır.³¹ Marksist "herkesten yeteneği oranında, herkese ihtiyacı kadar"³² formülasyonu da Aristotelesçi tarzda insan ihtiyaçlarını sınırlı gören bir anlayışın tezahürüdür. Bu anlamda Marx ile Aristoteles'in düşüncesi, insan ihtiyaçları bağlamında ortak bir ekonomik anlayışa sahiptir.

Kullanım Değeri ve Mübadele Değeri

Aristoteles *Politika*'da, metaları, "yaşam için gerekli ihtiyaçların aracı" olarak tanımlar, bunların temin edilmesi için gerekli faaliyetleri hane yönetiminin bir parçası olarak görür ve bunu doğal bulur. Ancak "mülk edinme sanatı"nın (*ktētikē*) başka bir türü daha olduğunu belirtir ve bunu "kazanç sanatı" (*khrematistikē*) olarak adlandırır. Aristoteles'e göre bu iki kavram birbirlerine çok yakındır fakat aynı da değildir. Aradaki fark, birincinin doğal olarak varolması, ikincinin ise bir tür deneyim ve sanatla meydana gelmesidir (1256b40). Bu noktadan itibaren Aristoteles, kazanç sanatına ilişkin açıklamalarda bulunarak, kendi politik ekonomi çözümlemesini serimlemeye başlar:

³¹ Karl Polanyi, "Aristotle Discovers the Economy", *Trade and Market in the Early Empires* içinde, (ed. K.Polanyi, C. M. Arensberg, H. W. Pearson), The Falcon Wings Press, Illinois, 1957, s. 78.

³² Karl Marx & Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* (çev. Barışta Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 2010, s. 27-28.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*

Özgün BULUT

Her malın çift kullanımı vardır. Her ikisi de onun kullanımınıdır ama aynı şekilde değil. Biri onun yerinde kullanımınıdır diğeri öyle değil: örneğin bir ayakkabının giyimi ile onun değişimi. Her ikisi de ayakkabının kullanımınıdır, çünkü ayakkabıyı para ve besin karşılığında ayakkabıya ihtiyacı olan birisiyle değiş tokuş yapan kişi ayakkabıyı ayakkabı olarak kullanmış olur ama bu onun yerinde kullanımı değildir, zira [ayakkabı] değişim için meydana gelmemiştir.³³

Bu noktada Marx'ın politik ekonomi eleştirisinin başlangıcına bakalım. *Kapital*'in "Meta" başlıklı birinci bölümü, "metanın iki unsurunun", kullanım değeri ve mübadele değerinin incelenmesiyle başlar. Aynı şekilde Marx, *Ekonomi Politika'nın Eleştirisine Katkı*'nın birinci bölümünün başlangıcında, "her meta, kullanım değeri ve mübadele değeri olmak üzere iki veçhete sahiptir" diye yazar ve Aristoteles'in yukarıdaki pasajını dipnot olarak verir.³⁴

Marx'a göre, "bir şeyin yararlılığı, onu kullanım değeri haline getirir". Demir, buğday, elmas vb. gibi metaların kendisi bir kullanım değeri ya da maldır. "Kullanım değeri, kendisini yalnızca kullanımla ya da tüketimle gerçekleştirir".³⁵ Diğer yandan metaların mübadelesi söz konusu olduğunda, kullanım değerinden farklı bir değer ölçüsüyle karşılaştırılır. Örneğin buğday ve demir gibi iki metanın mübadelesi, her zaman, belli bir miktarda buğdayı belli bir miktardaki demire eşitleyen bir denkleme karşılık gelmektedir. Bu denklemin anlamı, iki farklı şeyde, aynı büyüklükte ortak bir şeyin olduğudur: "bu iki şey, kendisi bu iki şeyden ne biri ne diğeri olan, üçüncü şeye eşittir. Mübadele değerleri oldukları ölçüde, her ikisi de, bu üçüncüsüne indirgenebilir olmak zorundadır".³⁶ Metaların kullanım değeri bir yana bırakıldığında geriye yalnızca tek bir özelliği, "emek ürünleri olmaları" kalır. Bu anlamda, bir kullanım değeri ya da mal, yalnızca onda soyut insan emeğinin nesnelleşmiş ya da cisimleşmiş olması nedeniyle bir değere sahiptir ve bu değer büyüklüğü, içerdiği "değer yaratıcı öz"ün yani emeğin miktarıyla ölçülür.³⁷

Marx'a göre, iki farklı metanın mübadelesinde kurulan denklikte, ilk metanın değeri, "görelî değer" olarak ifade edilirken, ikinci meta, "eş değer" olarak işlev görür.³⁸ Marx, özellikle eş değer biçimin daha iyi kavranabilmesi

³³ Aristoteles, 2018, 1257a5.

³⁴ Marx, 1904, s. 19.

³⁵ Marx, 2015, s. 50.

³⁶ A.g.e., s. 51.

³⁷ A.g.e., s. 52.

³⁸ A.g.e., s. 61.

için “değer biçimini de ilk kez analiz etmiş olan büyük araştırmacı” olarak andığı Aristoteles’e döner. Marx’a göre Aristoteles’in önemli tespitlerinden biri, her şeyden önce, metanın para biçiminin, “bir metanın değerinin diğer herhangi bir metayla ifadesinin daha gelişmiş biçimi olduğunu” açıkça belirlemiş olmasıdır.³⁹ Nitekim Aristoteles, “tamamen farklı ve eşit olmayanların” biraraya gelerek bir mübadele ilişkisine girdiklerinde, belli bir şekilde “karşılaştırılabilir” olmaları gerektiğini ve paranın da bu yüzden ortaya çıktığını, bu karşılaştırmada aracı olduğunu ve her şeyi ölçtüğünü ifade etmektedir (1133a17). Marx’a göre Aristoteles, “5 yatak = 1 ev” denklemi, “5 yatak = şu kadar para” denkleminden “farklı değildir” ifadesiyle, “evin nitel olarak yatağa eşitlenmesi gerektiğini” tespit etmiştir. Ayrıca Aristoteles, “eşitlik olmadan mübadele, ölçekdeşlik olmadan da eşitlik olmaz” tespitinden hareketle, farklı şeylerin özsel eşitliği bulunmazsa, ölçekdeş büyüklükler olarak aralarında ilişki kurulamayacağını da görür. Fakat Marx’a göre Aristoteles bu noktada durur ve değer biçiminin çözümlenmesine devam etmez. “Bu eşit olan şey, yani yatağın değer ifadesinde yatağın değerini evle temsil ettiren ortak öz nedir?” sorusuna Aristoteles’in yanıtı, “böyle bir şey gerçekte var olamaz” şeklindedir. Halbuki Marx’a göre yatakta ve evde, eşit bir şey temsil edilmektedir ve bu “insan emeğidir”.⁴⁰ Marx’a göre “Aristoteles’in dehası, metaların değer ifadesinde bir eşitlik ilişkisinin olduğunu görmesindedir”. Fakat içinde yaşadığı toplumun “köle emeğine dayanan” tarihsel sınırları, onun bu eşitlik ilkesinin “gerçekte” nerede olduğunu bulmasına engel olmuştur.⁴¹ Aristoteles ve Marx, farklı ürünlerin niteliksel olarak farklı ve kullanım değeri olarak karşılaştırılmaz olduğu konusunda hemfikirdir. Fakat bu zorluğun çözümü konusunda farklı düşünmektedirler. Marx’a göre, kullanım değeri olarak farklı metalar, mübadele değeri olarak tamamen karşılaştırılabilir. Çünkü bu metalar, ortak bir faktörü, insan emeğini içermektedirler. Aristoteles ise bu karşılaştırılabilirliği ancak ihtiyaç bakımından mümkün görmektedir.⁴²

Mübadele Süreçleri

Marx’ın politik ekonomi çözümlenmesinde, mübadele süreçlerinin ve türlerinin incelenmesi de Aristotelesçi bir tarzda yürütülür. Ya da Marx’ın

³⁹ Marx, 2015, s. 70.

⁴⁰ A.g.e., s.70-71.

⁴¹ A.g.e., s. 71.

⁴² Robert L. Gallagher, “In Defense of Moral Economy: Marx's Criticism of Aristotle's Theory of Value”, *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, 2014, Vol. 100, No. 1, s. 115-116.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*
Özgün BULUT

Kapital'deki mübadele süreçlerini incelerken ele aldığı temaların, Aristoteles tarafından da benzer bir tarzda incelendiği söylenebilir. Aristoteles'te mübadelenin başlangıcı doğal görülür, çünkü bazıları ihtiyaçlarından daha fazlasına bazılarıysa daha azına sahiptir (1257a12). Bu yüzden Aristoteles, mübadelenin ilk biçimi olarak takası tanıtır. Bu mübadele biçimi, para kullanmadan, bir metanın diğer bir metayla değiştirilmesi şeklinde gerçekleştirilir. Bu herhangi bir dolayımına uğramayan mübadele biçimini, "Meta" alıp "Meta" verme şeklinde olduğundan, Marx'ın kullandığı notasyonu kullanarak, "M-M" biçiminde sembolize edebiliriz. Aristoteles'te M-M biçimi, insanların kendine-yeterlik düzeyine erişinceye kadar sürdürdükleri doğal bir süreç olarak görülür (1257a19).

Fakat Marx'ın belirttiği gibi, metaların dolaşımı, M-M biçimindeki mübadele biçiminden, yani "ürünlerin dolaysız mübadelesinden (takastan) yalnız biçim bakımından değil, öz bakımından da ayrılır".⁴³ Bu yüzden Aristoteles, ikinci olarak, "muhtaç olduklarını ithal etmek ve fazla sahip olduklarını ihraç etmek üzere yabancıların yardımı alınmaya başlandığında", zorunlu olarak para kullanımını bulunduğunu söyler⁴⁴ ve mübadelenin para dolayımıyla yapıldığı bir başka biçimi tanıtır. Marx'a göre de bir mübadele değerine sahip olması bağlamında meta mübadelesi, "toplulukların sona erdiği, bunların yabancı topluluklarla ya da yabancı toplulukların üyeleriyle temas kurduğu noktalarda başlar".⁴⁵ Bu biçim, zorunlu olarak paranın dolayımına ihtiyaç duymaktadır. Metanın karşılığı olarak "Para" alınmakta ya da Marx'ın ifadesiyle "metanın ilk başkalaşımı" yani satış yapılmaktadır (M-P)⁴⁶ ya da para verilerek ihtiyaç duyulan meta satın alınmaktadır (P-M). Bu anlamda metanın paraya dönüşmesi, aynı zamanda paranın metaya dönüşmesidir. "Bu tek süreç iki yönlü bir süreçtir; mal sahibinin olduğu uçtan bakılırsa, satış; para sahibinin bulunduğu karşı uçtan bakılırsa, satın almadır. Ya da satış, satın almadır, M-P aynı anda P-M'dir".⁴⁷ Bu yüzden bu mübadele biçimi de "M-P-M" şeklinde gösterilebilir.

Aristoteles, M-M biçimindeki mübadeleyi doğal ve kabul edilebilir gördüğü gibi, M-P-M biçimindeki mübadeleye bakışında da hoşgörülüdür denebilir. Aristoteles'in *khrematistikē* ile ilgili olarak yanlış bulduğu nokta *kapēlikē*'nin yani perakende ticaretin amacıyla ilgilidir: tüccar başkasının

⁴³ Marx, 2015, s. 118.

⁴⁴ Aristoteles, 2018, 1257a30.

⁴⁵ Marx, 2015, s. 96.

⁴⁶ A.g.e., s. 113.

⁴⁷ A.g.e., s.115.

kaybını kazanmanın peşine düşer.⁴⁸ Halbuki mübadele, zorunlu ihtiyaçların karşılanması, kendine-yeterlik için hane yönetimi altında gerçekleştirildiğinde, “zaruri ve saygın” olarak görülmektedir (1258a40).

Böylece paranın bulunmasıyla ticarete dayalı yeni bir kazanç sanatı ortaya çıkmıştır. Aristoteles'e göre bu kazanç sanatı, muhtemelen başlangıçta basit bir şekilde sürdürülürken daha sonra “en fazla kârın nereden ve nasıl elde edileceğine dair bir ustalık” biçimini almıştır.⁴⁹ Bu mübadele biçiminde insanlar, ürettikleri malları ya da yetiştirdikleri ürünleri satıp, ihtiyaç duyduklarını satın almak için alışveriş yapmamaktadırlar, belli bir kâr elde ederek satmak için satın almaktadırlar. Bu yüzden Marx, bu biçimi P-M-P' olarak gösterir. Burada $P' = P + \Delta P$ 'dir, yani işin sonunda elde edilen para miktarı, başlangıçta dolaşıma sokulan para miktarı ile bir fazlalığın toplamına eşittir. Bu fazlalığa, yani başlangıçtaki değeri aşan kısmına Marx, “artık değer” demektedir.⁵⁰

M-P-M döngüsü, insanlar ihtiyaçlarını karşıladıklarında, kendine-yeter hale geldiklerinde son bulur. Fakat P-M-P' döngüsünde amaç, ihtiyaçların karşılanması değil, kâr elde etmek, yani artık değer elde etmek olduğundan, P-M ile başlayan mübadele M-P' şeklinde devam eder ve baştaki P'nin yerini, artık değer eklenmiş P' alır. Böylece aynı noktaya dönülmez, döngünün sonu yeni bir başlangıç halini alır. Bu yüzden Aristoteles, bu mübadele biçimi için, “para değişimin başı/aracı ve sonudur/amacıdır” diye yazar ve ekler: “gerçekten de bu tür kazanç sanatından edinilen servet sınırsızdır” (1257b22).

Marx da P-M-P' döngüsünü, yani paranın sermaye olarak dolaşımını “başlı başına bir amaç” olarak görmektedir: “değerinin büyümesi, ancak bu durmadan yenilenen hareketle olur. Bunun içindir ki sermayenin hareketi sınırsızdır”.⁵¹ Marx, bu noktadaki düşüncesini Aristoteles'in düşünceleriyle destekler. Marx'a göre Aristoteles, *khrematistikē*'yi *oikonomikē*'nin karşısına koyar ve *oikonomikē*'den hareket eder. *Oikonomikē* geçimini sağlama sanatı olduğu ölçüde, yaşamak için gerekli ve hane yönetimi ve *polis* için yararlı nesnelerin tedarik edilmesi faaliyetiyle sınırlıdır. Fakat *khrematistikē* söz konusu olduğunda, “zenginlik ve mülkiyet için hiçbir sınır mevcut değilmiş gibi görünür”. Bu yüzden meta ticareti (*kapēlikē*), doğası gereği, *khrematistikē*'ye ait

⁴⁸ Meikle, 1979, s. 62.

⁴⁹ Aristoteles, 2018, 1257b3.

⁵⁰ Marx, 2015, s. 155.

⁵¹ A.g.e., s. 156.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*
Özgün BULUT

bir şey değildir; çünkü, mübadele burada yalnızca satıcı ve alıcı için gerekli olan şeylerin mübadelesidir.⁵²

Aristoteles'in tanıttığı dördüncü mübadele biçimi ise faiz kazancına bağlı olan paranın parayla mübadelesidir (P-P'). Aristoteles bu biçim için "faiz paradan doğan paradır" ifadesini kullanır ve bu kazanç sanatının "doğaya en aykırı olan olduğunu" belirtir.⁵³ Marx da P-P' biçimindeki mübadelede, paranın daha çok parayla değiştirildiğini ve "paranın doğasına aykırı ve dolayısıyla meta mübadelesi açısından açıklanması mümkün olmayan bir biçime büründüğünü" yazar ve Aristoteles'in *Politika*'da, P-P' mübadele biçimini açıkladığı bir pasajı alıntılar.⁵⁴

Görüldüğü gibi Marx, meta dolaşımına ilişkin açıklamalarında Aristoteles'in tespitlerinden açıkça faydalanmakta, Aristoteles'in ilgili konu hakkındaki yazılarından alıntılar yapmakta ve ekonomik çözümlemesinde Aristoteles'le aynı temaların üzerinde durmaktadır.

Sonuç

Aristoteles'in politik felsefesi, Marx'ın sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlaştırması ve sınıf mücadelesinin toplumsal etkilerini ele alınış biçimi üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Aristoteles'in toplumsal bir çözümlemeyle başladığı politika alanının, insan ilişkilerindeki biraraya geliş koşullarını ve insanlar arası ilişkilerin ontolojik boyutunu öne çıkaran, tüm bu çözümlemenin zeminine, "ihtiyaç", "meta", "değer" gibi iktisadi kavramları yerleştiren anlayışı, Marx'ın politik ekonomi çözümlemesinin en önemli Aristotelesçi temelleri olarak değerlendirilebilir.

Bu ortak toplumsal/politik bakışın temelinde, arz-talep dengesi ya da sınırsız ihtiyaçlara karşılık kıt kaynaklar formülasyonuna dayalı bir ekonomi anlayışı değil, sınırlı insan ihtiyaçları varsayımından hareket eden bir anlayış yer almaktadır. Bu bağlamda Aristoteles'in ekopolitik çözümlemesi, toplumda zenginler ve yoksullar olmak üzere iki temel unsurun var olduğunu ve bu unsurların yönetimde söz sahibi olabilmek için yıkıcı mücadelelerin içerisine girdiklerini tespit etmektedir. Marx ise bu tespiti belli bir tarihsellik düşüncesi içine dahil ederek benimser gözükmektedir. Marx, Aristoteles'in zenginlik ve yoksulluk olarak belirlediği asli sınıfsal dikotomik temelin üzerinde,

⁵² A.g.y.

⁵³ Aristoteles, 2018, 1258b4.

⁵⁴ Marx, 2015, s. 167.

“proletarya” ve “burjuvazi” kategorilerini tarihsel bir perspektifte yeniden inşa eder.

Aristoteles, toplumdaki sınıfsal unsurların mücadelesinin yıkıcı sonuçlarının ortadan kalkacağı, “iyi yaşam” için gerekli koşulları oluşturacak toplumsal bir dönüşüm talep eder ve bunun, sınıflar arasındaki bir uzlaşım ya da “orta sınıf”ın niceliksel olarak çoğunluğu oluşturacağı bir model yoluyla başarılabilirliğini düşünür. Marx ise, Aristoteles’in sınıf mücadelesinin yıkıcı sonuçlarını ortadan kaldıracak ve mücadeleyi sonlandıracak bir dönüşüm talebi vizyonunu sürdürür ve bu temelde, sınıfsız bir toplum tahayyülünü yükseltir.

Marx'ın *Kapital*'deki politik ekonomiye ilişkin titiz ve detaylı teknik incelemesinin, Aristoteles'in *Politika*'da ele aldığı ilgili temalar üzerine temellendiği de söylenebilir. Bu bağlamda, Aristoteles'te ve Marx'ta politik ekonomi çözümlemesi, temele kullanım değeri ve mübadele değeri ayırımını yerleştirmektedir. Meta dolaşımına ilişkin çözümlemelerde ise Marx'ın, Aristoteles'in incelediği mübadele biçimlerini ve mekanizmalarını benzer bir tarzda ele aldığı, kendi çözümlemesinde Aristoteles'e referanslar vererek yorumladığı ve kendi görüşlerini Aristoteles'in görüşleriyle desteklediği görülmektedir.

*Karl Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının
Aristotelesçi Temelleri*
Özgün BULUT

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Complete Works of Aristotle* (Ed. J. Barnes), Princeton University Press, Princeton, 1995.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik* (çev. Saffet Babür), BilgeSu Yayınları, Ankara, 2007.
- Aristoteles. *Politika* (çev. Özgüç Orhan), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Croix, Geoffrey Ernest Maurice de Ste. *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi* (çev. Çağdaş Sümer), Yordam Kitap, İstanbul, 2016.
- Finley, Moses I. "Aristotle and Economic Analysis", *Past & Present* No. 47, 1970.
- Gallagher, Robert L. "In Defense of Moral Economy: Marx's Criticism of Aristotle's Theory of Value", *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, Vol. 100, No. 1, 2014.
- Inamura, Kazutara. "The Role of Reciprocity in Aristotle's Theory of Political Economy", *History of Political Thought*, Winter 2011, Vol. 32, No. 4 (Winter 2011), 2011.
- Marx, Karl. *A Contribution to the Critique of Political Economy* (çev. N. I. Stone), Charles H. Kerr & Company, Chicago, 1904.
- Marx, Karl. *Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım* (çev. Saffet Babür), Ayraç Yayınları, Ankara, 2001.
- Marx, Karl. *Kapital I.* (çev. M. Selik & N. Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul, 2015.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich. *Seçme Yazışmalar I* (çev. Y. Fincancı), Sol Yayınları, Ankara, 1995.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich. *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri* (çev. Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 1998.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich. *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* (çev. Barışta Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 2010.
- Meikle, Scott. "Aristotle and the Political Economy of the Polis", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 99, 1979.
- Polanyi, Karl. "Aristotle Discovers the Economy", *Trade and Market in the Early Empires* içinde, (ed. K.Polanyi, C. M. Arensberg, H. W. Pearson), The Falcon Wings Press, Illinois, 1957.
- Soudek, Josef. "Aristotle's Theory of Exchange: An Inquiry into the Origin of Economic Analysis", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Feb. 29, Vol. 96, No. 1, 1952.
- Thomson, George. *İlk Filozoflar* (çev. M. H. Doğan), Payel Yayınevi, İstanbul, 1997.